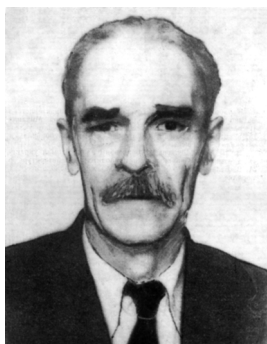

шк. Сер. геол.-геогр. — 1958. — № 4. — С. 2-4; Розвиток вітчизняної географії. — К.: Рад. шк., 1960. — 132 с.; Вивчення природи України географами Одеського університету // Ювіл. сесія, присвяч. 100-річчю ОДУ: Фіз.-мат. науки, астрономія, географія та екологія. — Одеса, 1965. — С. 42-44; Фізична географія // Історія ОДУ за 100 р. — С. 189-193; Географія материків. — К.: Рад. шк., 1971. — 370 с.; Природа Африки. — К.: Рад. шк., 1972. — 88 с.

Літ.:

Белозоров С. Т. Некролог // ЗНК. — 1970. — 19 трав.; Амброз Ю. О. С. Т. Белозоров // Геогр. енциклопедія України. — К., 1989. — Т. 1. — С. 91; Краснопольский. — Ч. 1. — С. 83; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 2.

Ю. О. Амброз

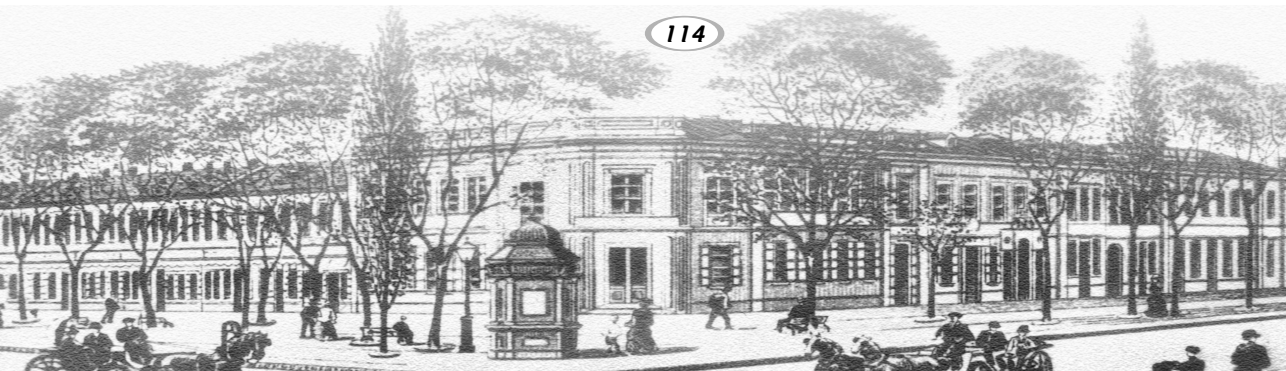

БЄЛЯЄВ **Михайло Васильович**

*Мовознавець-славіст, фахівець
з кавказьких мов та загального
мовознавства*

М. В. Беляєв народився 14 вересня 1885 р. в Сфим'євому Переяславського повіту Володимирської губ. (тепер Ярославської обл.) в родині сільського священика. Він дуже рано залишився без батьків, родичі влаштували його до переяславського духовного училища. Потім він вступив до Володимирської семінарії, а в 1910 р. закінчив світський відділ Московської духовної академії з слов'янського та загального мовознавства зі званням магістра. М. В. Беляєва призначили викладачем російської і латинської мов Іркутської чоловічої і жіночої гімназій. У 1912 р. він переїхав до Тифлісу, де працював викладачем на Тифліських Вищих жіночих курсах на кафедрі слов'янської філології.

Восени 1919 р. М. В. Беляєва запросили на роботу до Баку в заново організований Бакинський університет викладачем латинської мови ме-

дичного факультету. Він також одночасно читав лекції на кафедрі слов'янської філології історико-філологічного факультету. З 15 березня 1920 р. М. В. Беляєв — доцент цієї кафедри. В цей же час Михайло Васильович був викладачем російської мови та завідувачем фабрично-заводського відділу робітфаку університету.

В 1926—1927 рр. М. В. Беляєв завідував кафедрою загального (порівняльного) мовознавства Азербайджанського університету. Він вів велику роботу по створенню писемності ряду кавказьких народностей. 13 грудня 1927 р. рішенням Державної вченої ради Наркомосу РРФСР М. В. Беляєва затвердили у вченому званні професора по кафедрі мовознавства.

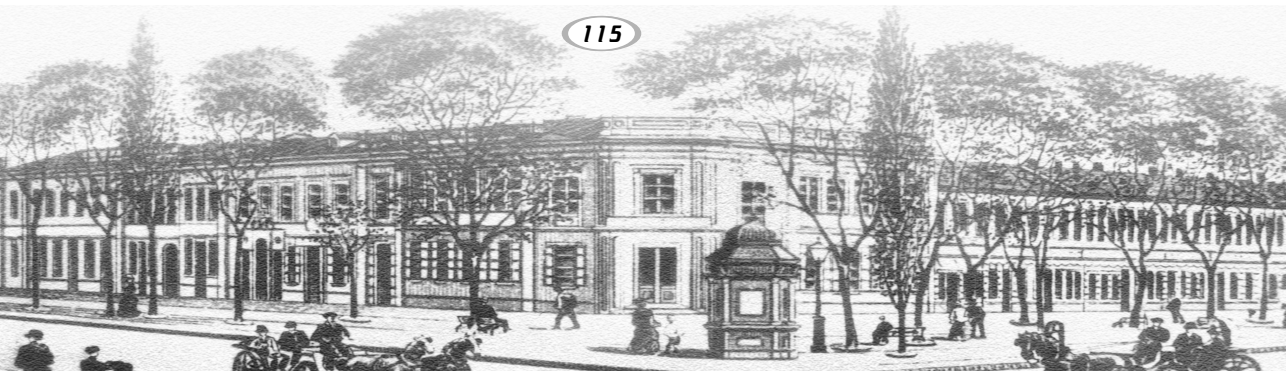
У 1927 р. М. В. Беляєва призначили професором по кафедрі мовознавства Північно-Кавказького університету в Ростові-на-Дону. З 1929 р. він паралельно працював вченим секретарем і завідував лінгвістичним відділом Північно-Кавказького гірничого науково-дослідного інституту.

У 1930 р. у зв'язку з розформуванням Північно-Кавказького університету М. В. Беляєв став професором Ростовського педагогічного університету. З 1943 р. його запрошено на посаду завідувача кафедри мовознавства до Одеського державного університету, який під час війни знаходився в Байрам-Алі (Туркменія). Після повернення університету з евакуації до Одеси, з вересня 1944 р. він завідував кафедрою слов'янознавства і загального мовознавства. Одночасно Михайло Васильович очолював відділ рідкісних книг та рукописів Одеської державної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького, виконував велику роботу по вивченню і науковому коментуванню старовинних рукописних матеріалів.

З січня 1943 р. і до останніх років життя М. В. Беляєв — декан філологічного факультету ОДУ, паралельно читав лекції в Одеському педагогічному інституті. 29 жовтня 1948 р. після тривалої хвороби Михайло Васильович Беляєв помер на 64-му році життя.

За заслуги воєнного часу М. В. Беляєва нагороджено медаллю “За доблестный труд в Великой Отечественной войне”.

Одеський період життя професор М. В. Беляєв присвятив, головним чином, славістиці. В Одеському університеті він викладав курс загаль-

ного мовознавства, увесь слов'янознавчий цикл дисциплін: порівняльну граматику слов'янських мов, старослов'янську, польську, сербськохорватську та інші слов'янські мови, спецкурс про речення та його розвиток, з розвитку дієслівно-іменних форм, а також із семантики слова. Для аспірантів і викладачів він викладав спецкурс “В. Вундт і О. Потебня”.

За спогадами учнів Михайла Васильовича, його лекції поряд з високим науковим рівнем завжди відрізнялись глибиною змісту, простотою та ясністю викладання, а головне — він міг захопити аудиторію, любив викликати дискусію і вступав у наукову полеміку зі слухачами.

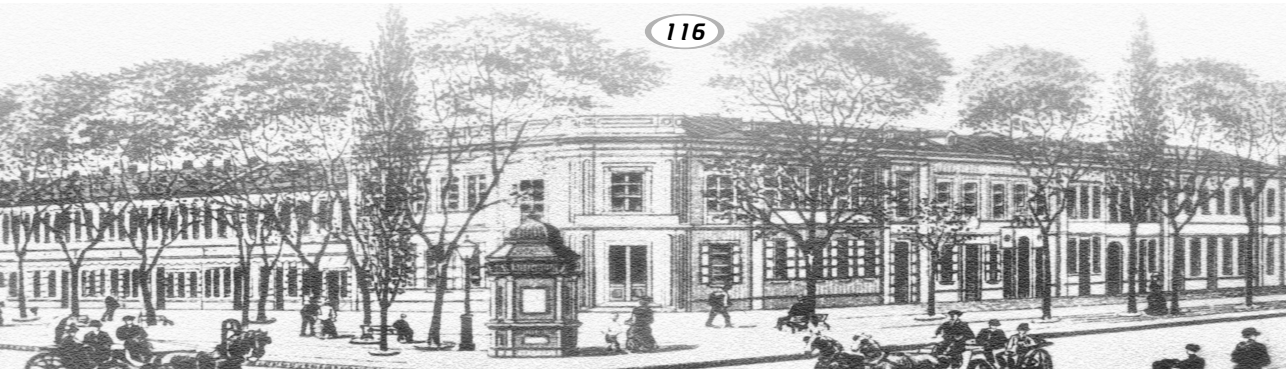
Будучи великим вченим у галузі слов'янського мовознавства, М. В. Беляєв розробляв не тільки загальні проблеми порівняльного слов'янського мовознавства, а й питання, які стосуються окремих слов'янських мов і перш за все — російської.

Перші роботи М. В. Беляєва з'явилися у 1914 р. Серед них “Дуб — dendron в славяно-русской письменности”, рецензія на книгу Є. В. Анічкова “Язычество и Древняя Русь”, учбові програми зі слов'янської філології.

До середини 20-х рр. дослідницькі інтереси Михайла Васильовича були спрямовані переважно на вивчення фольклору та етнографії. Він написав такі роботи, як “Происхождение народных легенд о миротворении” (1925), “Из литературной истории народно-поэтических представлений” (1926), “Новая этнолого-лингвистическая теория” (1928). Остання публікація присвячена хвильовій теорії спорідненості мов В. Шмідта.

У той же час М. В. Беляєв створює теоретичні та учбово-методичні роботи в галузі русистики: “О формально-грамматическом и психологическом направлениях в изучении и преподавании русского языка” (1925), “Преподавание русского языка и формально-грамматическая точка зрения (по поводу новейших учебников грамматики)” (1926).

З кінця 20-х рр. основна увага вченого зосереджена на питаннях східного, зокрема кавказького, мовознавства. Виходять друком його роботи “О сравнительном изучении кавказских языков” (1929), “Осетинские этимологии” (1929), “Грамматическая система кавказских (яфетических)

языков” (1930), “Кавказское языковедение” (1930) — у ній М. В. Беляєв дає досить повний бібліографічний покажчик робіт, присвячених питанням кавказького мовознавства.

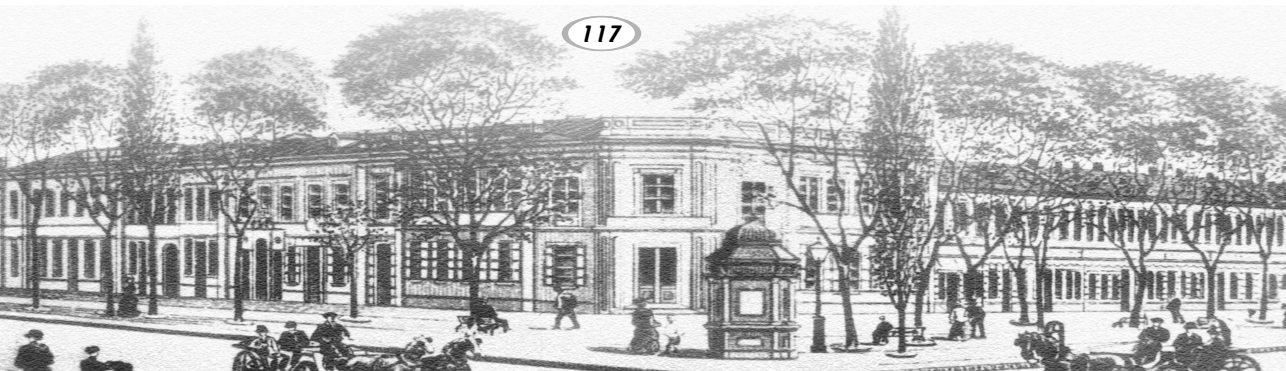
Паралельно з кавказькими мовами М. В. Беляєв займається слов'янськими мовами, а в 1938 р. у Сталінграді виходить його “Старославянський язык”.

Однак головні наукові інтереси вченого все ж були зосереджені в галузі загального мовознавства. Його невелика за обсягом робота “Проблема грамматики” (1939) вміщує в собі виклад основних поглядів професора М. В. Беляєва на питання граматики. На думку автора, починати дослідження мови потрібно із речення в його простих формах, потім воно повинно йти до речення вже у формах більш складних, з попутним всебічним логічним і історичним (синтаксичним, морфологічним і фонетичним) аналізом його елементів, які утворилися в процесі його розвитку на окремих стадіях, ступенях і етапах.

Викладені в цій праці лінгвістичні концепції з більшими або меншими відхиленнями в деталях відбилися в роботах останніх років життя професора М. В. Беляєва. Достатньо ознайомитись із його статтею “Слово (До теорії семантики)” (1948), щоб переконатися в цьому. Процес розвитку слова, його значення і форми автор пов'язує з процесом розвитку речення.

Видання цінних наукових робіт М. В. Беляєва за його життя всіляко зволікалося прибічниками “нового вчення про мову”, і багато праць з різних причин залишилися ненадрукованими.

Професор М. В. Беляєв протягом майже 40-річної педагогічної діяльності підготував не одне покоління вчителів для середніх шкіл та виховав численну плеяду мовознавців-славістів і наукових працівників для вищих учбових закладів країни. Він дав путівку в життя багатьом майбутнім фахівцям з слов'янознавства та русистики, яким прищепив живий інтерес і любов до рідної мови та бажання пізнавати ще не досліджене. Серед них можна назвати професорів С. П. Бевзенка, М. М. Копиленка, В. В. Мартинова, Т. О. Туліну, доцентів М. В. Мірзоеву, Н. В. Павлюка, С. А. Савицьку та багатьох інших.

Михайло Васильович Беляєв належить до славної когорти вчених-філологів Одеського університету. Він був людиною великої душі, талановитим продовжувачем слов'язнавчих традицій нашого університету, закладених такими видатними славістами, як В. І. Григорович, І. В. Ягич, О. О. Кочубинський.

Пр.:

Дуб — dendron в славяно-русской письменности // Изв. Тифлис. Высш. женск. курсов. — 1914. — Кн.1, вып. 1. — С. 109-118; Книги небесные: (Апокрифические видения и закон первообразов) // Изв. Бакин. ун-та. — 1921. — № 1, полutom 2. — С. 217-256; О формально-грамматическом и психологическом направлениях в изучении и преподавании русского языка: (Тез. докл. в кружке словесников Бакин. дома просвещения) // Путь школы. — Баку, 1925. — № 2. — С. 42-46; Преподавание русского языка и формально-грамматическая точка зрения: (По поводу новейших учебников грамматики) // Там же. — 1926. — № 2. — С. 23-35; Новая этнолого-лингвистическая теория / / Изв. Об-ва обслед. и изуч. Азербайджана. — Баку, 1928. — № 5. — С. 259-273; Языковедение: Пособие к лекциям // Изв. вост. фак. Азерб. ун-та. — Баку, 1928. — Т. 2. — С. 61-99; О сравнительном изучении кавказских языков // Зап. Сев.-Кавк. краев. горск. науч.-исслед. ин-та. — Ростов н/Д, 1929. — Т. 2. — С. 231-254; Кавказское языковедение: (Библиогр. обзор) // Культура и письменность горских народов Сев. Кавказа. — Владикавказ, 1930. — С. 125-144; Старославянский язык: (Конспект курса). — Сталинград: Пед. ин-т, 1938. — (Литогр. изд.); Слово: (До теории семантики) // Праці ОДУ. Зб. наук. праць, присвяч. 35-й річниці Вел. Жовт. соц. рев. — 1948. — Т. 1, вип. 2: Гуманіт. науки. Філологія. — С. 83-99.

Літ.:

Беляєв М. В.: Метод. матер. к спецкурсу “Русисты Одесского университета”. — Одесса: ОГУ, 1983. — 19 с.; Професори Одес. (Новорос.) ун-ту. — Одеса, 2000. — Т. 2.

В. Ф. Шишов

